

2. Кічук Я. Правова компетентність майбутнього фахівця – пріоритетне завдання громадянської освіти у вищій школі // Вісник Львів. ун-ту, 2008. – Вип. 23. – С. 141-147. – (Серія «Педагогіка»).
3. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Педагогічна газета. – 2000. - №6.
4. Концепція громадянської освіти та виховання в Україні // <http://ukrcivnet.iatp.kiev.ua/Concept.html>.
5. Крылова Н. Формирование культуры будущего специалиста. – М.: Высшая школа, 1990. – 140 с.
6. Михайличенко М. Формування громадянської компетентності майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу: Автореф. дис... канд. пед. наук. – Кіровоград, 2007.
7. Мойсеюк Н. Педагогіка. Навч. посібн. 3-є вид., доповнене. 2001. – 608 с.
8. Огородник Л. Становлення системи громадянського виховання в умовах розвитку української державності // Проблеми освіти: Наук.-метод. Зб. / Кол. авт. – К.: Наук.-метод. Центр вищої освіти, 2001. – вип.26. – С. 64.
9. Освітні технології: Навч. - метод. посіб./ За заг. ред. О.М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
10. Професійна освіта: Словник: Навч. посіб. / Уклад. С.У. Гончаренко та ін.; За ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Вища школа, 2000. – 380 с.
11. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти // Рідна школа. – 2005. - №1. – С.65-69.
12. Раков С. Формування математичних компетентностей учителя математики на основі дослідницького підходу в навчанні з використанням інформаційних технологій: Автореф... д-ра пед. наук. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2005. – 44 с.

УДК 37.014. 3
ББК 74.00

Г.С. Тарасенко
м. Вінниця, Україна

ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС У КОНТЕКСТІ ОНОВЛЕННЯ ПАРАДИГМАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ДО СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

В останні десятиліття в соціокультурному просторі України відбуваються докорінні зрушення, які зумовлюють активне врахування людського виміру суспільного буття і, перш за все, такого важливого фактора соціального оновлення, яким є виховання. Становлення постіндустріального мультикультурного суспільства детермінує переосмислення змісту і функцій виховання в сучасному освітньому просторі.

Оновлення парадигмальних підходів до виховного процесу є незворотнім процесом, оскільки парадигмальний рух у методології науки визначається сукупністю цінностей, методів, підходів, прийнятих у певний період часу. Система теоретичних, методологічних і аксіологічних установок, які взяті за зразок розв'язування виховних задач, постійно збагачується. Найбільш розповсюдженим підходом до аналізу філософсько-освітньої парадигми є концептуальний, коли парадигма визначається на основі домінуючої ідеї.

У сучасній науці активізувалась розробка філософсько-освітньої парадигми (В. Андрущенко, А. Валицька, Б. Гершунський, Е. Гусинський, І. Зязюн, П. Ігнатенко, В. Краєвський, Н. Ничкало, В. Сагатовський, Ю. Турчанінова, А. Тягло, В. Кузь, Х. Тхагапсоев, С. Клепко, В. Корженко, В. Лутай, М. Романенко, В. Шадриков, П. Щедровицький та ін.). Предметом окремої уваги стали механізми зміни ціннісних парадигм і модернізації архаїчних догм та установок у контексті сучасних вітчизняних і зарубіжних моделей виховання (Л. Ваховський, І. Гавриленко, О. Іонова та ін.). Значно посилюється концептуальний пошук у галузі виховання (І. Бех, А. Бойко, Є. Бондаревська, О. Вишневський, С. Гончаренко, О. Киричук, В. Моляко, О. Савченко, О. Сухомлинська, М. Таланчук, Г. Троцько, Н. Щуркова та ін.). Вельми перспективними у розробці сучасної філософії виховання є ідеї дослідників соціальної поведінки людини (П. Бурдьє, Г. Зіммель, Л. Кольберг, М. Мід, Т. Парсонс, Б. Скіннер та ін.). Значний внесок в осмислення нових

парадигмальних підходів до виховання належить філософським дослідженням культури (В. Бескіна, В. Біблер, В. Давидов, В. Зінченко, Е. Ільєнков, М. Каган, В. Кудін та ін.).

Утім недостатньо вивченим залишається культурологічний підхід до виховного процесу, зокрема його аксіологічне і технологічне підґрунтя.

Метою статті є вивчення зв'язків освіти і культури, презентація методологічних засад реалізації культурологічного підходу до виховання дітей і молоді у контексті оновлення освітніх парадигм.

Ми виходимо з того, що особливої уваги сьогодні потребують аксіологічні аспекти сучасної філософії виховання. На думку В. Корженка, виховання стає планетарним соціокультурним явищем формування людини, здатної до самоздійснення, до воління жити для себе власною працею, до зусилля волі задля власного добробуту, для виконання обов'язку перед іншими [7, с.17-18]. Тому аксіологічний зміст виховання набуває першорядного значення, адже мало прагнути наблизити ціннісну сферу виховання до потреб та інтересів окремої людини (це буде сприяти експансії утилітарно-прагматичних цінностей). Як справедливо зазначає Л. Ваховський, цінності визначають цілі всього людського роду [3]. Тому на сучасному етапі слід формувати у молодого покоління здатність до повинності, яка, на думку В. Сухомлинського, й робить людину по-справжньому вільною [12].

Цінності, які лежать в основі парадигмального руху освітніх ідей, великою мірою зумовлюють ефективність виховання молодих поколінь. Однак цінності не тільки об'єднують, але й часто роз'єднують науковців, тому конкуренція і навіть відкрита боротьба між різними ціннісними системами є рушійною силою парадигмального розвитку в освіті.

Дослідники (А. Валіцька, М. Розов, М. Романенко, Х. Тхагапсоев та ін.) найчастіше виокремлюють такі парадигмальні варіанти освіти і виховання: консервативно-просвітницький (засуджується як застарілий, «знанняцентричний»), ліберально-раціоналістичний (засуджується за технократизм), культуроцентричний (або культуротворчий), гуманістично-феноменологічний (спирається на самоактуалізацію особистості). До того ж прихильники екзистенціально-гуманістичної парадигми (Е. Гусинський, Ю. Турчанинова) схиляються до розмежовування двох типів освіти й виховання: прилучення до культури та усвідомлення індивідом істини про самого себе.

З нашого погляду, все розмаїття парадигмальних підходів можна редукціонувати до двох типів: традиційно-унітарний і особистісно- культуроцентрований підходи.

Традиційно-унітарний підхід, як правило, спрямований до реалізації єдино визначеної ним мети – приросту знань; ґрунтується на зовнішньому дисциплінуванні, формальному просвітництві задля освоєння вихованнями єдино правильної (ортодоксальної) інформації; ігнорує власний досвід і творчо-особистісну позицію вихованця (їх наявність не підтримується, навіть репресується).

Особистісно-та-культуроцентрований підхід спирається на рефлексивні та емпатійні механізми, глибоке осмислення й усвідомлення індивідом власної діяльності, що, врешті, формує цілісне сприйняття світу і себе в ньому; передбачає індивідуальний темп осмислення вихованнями культурних моделей соціальної поведінки; ґрунтується на децентрованих взаєминах педагога і вихованця на фоні безоцінкового прийняття один одного; заохочує гуманно-особистісне ставлення до навколишнього за рахунок повноцінного розвитку інтуїтивного та метафоричного компонентів пізнання; творчість та особистісна своєрідність учасників педагогічного процесу стають затребуваними й унормованими.

Особливого значення для реалізації культуроцентрованого підходу до виховання набуває осмислення зв'язків освіти і культури. Філософія сучасної освіти в її онтологічних, аксіологічних та епістемологічних вимірах безпосередньо корелюється культурою (нації, суспільства, людства), яку сьогодні інтерпретують як загальний контекст, у межах якого формуються освітньо-виховні пріоритети. Поза культурою не вивчається жодний поведінковий феномен, оскільки взаємзумовленість особистісних і культурних процесів

неодноразово доведена психологічною наукою. Сучасні дослідники активізували вивчення ролі і місця культури в освітніх процесах, проте ведуться численні дискусії щодо першочерговості їх впливу на особистісне становлення індивіда. Більшість досліджень тлумачить культуру як передумову людської поведінки. Однак культуру, на думку Д.Мацумото, можна і потрібно вивчати, насамперед, як результат освітньо-виховної діяльності, а не лише як її детермінанту [9, с.64].

Діалектику взаємозв'язків освіти і культури неможливо дослідити без аналізу культури як соціального феномена та її функцій відносно розбудови освітньо-виховного простору. Сьогодні налічують більше 500 визначень поняття культури. Це свідчить про полісемантичний характер цього суспільного утворення. Велика кількість визначень культури не є результатом суб'єктивізму аналізу. Це, скоріше, результат багатомірності, конвергентності власне об'єкта дослідження. Неоднозначність, розмаїтість, різноплановість смислових відтінків не дозволяють знайти єдину адекватну дефініцію. Це зумовлено також численними концепціями вивчення культури, що використовують різні підходи до її аналізу – системний, структурно-функціональний, семіотичний, аксіологічний, типологічний, світоглядний та ін.

Культуру тлумачать як універсальний атрибут соціальності (Е. Маркарян); як сукупність формотворчих основ діяльності (В. Давидович, Ю. Жданов, М. Каган, Л. Коган); як універсально-творчий спосіб світовідношення (А. Азархін, В. Малахов, І. Зязюн); як сферу реалізації людських цінностей (Є. Соколов, А. Гулига, О. Джоєв, О. Коршунов, В. Мантатов, Н. Чавчавадзе, М. Шелер, П. Тілліх); як символічну систему (Е. Кассіер. Л. Лангер. К. Геєртц, Д. Шнайдер); як інтелектуальний аспект штучного середовища (А. Моль); як спосіб мислення і формулювання суджень (Д. Мацумото); як царство Істини, Добра, Краси (богословські концепції) та ін.

Численні підходи до аналізу культури, однак, не спростовують аксіоми, згідно з якою культура – поліфункціональна соціальна система, якій належить забезпечити матеріальний і духовний прогрес людства. Але ж освіта як соціальна система також має поліфункціональний характер та ідентичні завдання. Обидві системи – культура й освіта – опікуються, насамперед, духовними аспектами розвитку людини і суспільства. Як культура, так і освіта набувають гуманістичного характеру лише за умов звернення до сфери особистісної самоцінності людини. Це свідчить про співпадіння ціннісно-смислових координат обох соціальних систем, функціональні поля яких багаторазово перетинаються.

Перетин функцій культури й освіти яскраво виявляється у способах акумуляції та трансляції суспільно-історичного досвіду людства, що сукупно сприяє утворенню норм-цінностей у самосвідомості людини. Культура й освіта є своєрідними «сховищами» ціннісного досвіду суспільства, «пам'яттю людства», де закарбовано духовні висоти історичного розвитку людської цивілізації.

Спробуємо визначити характерологічні ознаки, що зумовлюють взаємодію культури й освіти:

- як культура, так і освіта спрямовані на ствердження гуманного світовідношення;
- обидві соціальні системи народжують смисл життєтворчості в сфері людської свободи й одночасно високої відповідальності;
- і культура, і освіта здатні утворювати ансамбль соціокультурних якостей, що забезпечують ціннісний характер життєдіяльності людини та детермінують її поведінкові програми;
- культура є детермінантою і водночас інтегральним показником освіченості.

Культурологічна парадигма освіти допомагає по-новому осмислити зміст, принципи, форми і методи освітньо-виховного процесу. Нове розуміння ролі культури, на думку І.Зязюна, ставить перед освітою нові завдання: сприяти загальному розвитку особистості,

формувати її культуру, творчу інтуїцію та творчу самовіддачу, соціальну й екологічну відповідальність, глобальну свідомість [5, с.5]. Отже, освіта формує особистісну культуру індивіда в контексті соціальних сподівань. Недаремно Всесвітній конгрес під егідою ЮНЕСКО (1993) «Людство на зламі епох: філософські перспективи» окреслив методологічне підґрунтя освіти XXI століття достатньо культурологічно: базування на цілісності, синтезі гуманізму, розуму, творчості, соціальної відповідальності, тобто на балансі інтелектуальних, культурно-етичних, культурно-естетичних, філософських компонентів структури діяльності.

Суспільство сподівається на успішну соціалізацію молодих поколінь в умовах шкільної освіти. Нині триває робота над Законом України про виховання дітей і молоді, над Національною програмою виховання зростаючих поколінь. Наука і практика об'єднали зусилля з метою пошуку нових підходів до виховання в контексті провідних культурних координат. Надзвичайно великої ваги набувають культуротворчі функції виховання. На відміну від нормативно-регулюючих, вони забезпечують не догматичне нав'язування вихованцям норм поведінки у певних ситуаціях, а сприяють глибокому морально-психологічному засвоєнню ними позитивного соціального досвіду. Саме в процесі виховання відбувається міжпоколінна трансмісія культури, а особистість дитини набуває тієї духовності, яка визначає життєві потреби та якість поведінкових програм.

Отже, оновлений підхід до виховання не дозволяє трактувати цей процес як суму окремих засобів і форм впливу на інтелект чи на певні поведінкові реакції вихованців. Виховання – це організація всієї життєдіяльності індивіда на рівні творчості в контексті культури.

Вектор наукового пошуку в сучасній педагогіці і психології стабільно переорієнтований з когнітивно-спрямованої парадигми освіти на гуманно-особистісну, що дозволяє сподіватись на успішне впровадження культурологічних параметрів у процес методологічного та технологічного оновлення виховання в Україні.

Оновлений підхід до виховання, на наш погляд, орієнтує педагога, перш за все, на забезпечення належної аксіологічної і технологічної культури виховного процесу. Зокрема, **аксіологічна** (ціннісна) культура виховання зобов'язує вихователя відмовитись від безособистісної, безоцінної позиції щодо навколишнього світу та подій, які відбуваються у ньому. Виховання має транслювати етично виправдані підходи до навколишнього, які накопичені у національному та загальнолюдському досвіді. Надання вихованню яскраво вираженого ціннісного характеру сприяє формуванню у вихованців правильного світовідношення, яке можливе лише на основі гуманістичних цінностей Істини, Добра, Краси. Розвиток у молоді особистісних цінностей І. Бех справедливо вважає справжньою метою виховання, адже саме цінності завдяки своїм сутнісним показникам здатні виконувати функцію вищого критерію для орієнтації людини в світі [1, с.5].

Технологічна культура виховання зобов'язує вчителя до пошуку нетривіальних форм передачі цінностей і норм культурного ставлення до світу, основою яких має стати дитяча творчість. Система самозахисту свідомості вихованців від прямого педагогічного впливу робить абсолютно недоцільними всі форми демагогічних закликів і заборон, регламентованих вимог і покарань у межах корекції особистісного ставлення до світу. Безперспективність організації виховання за стимул-реактивною схемою, безплідність і недовготривалість її результату стали очевидними.

Насильство над особистістю у будь-якій його формі свідчить про педагогічну неспроможність, про педагогічне безкультур'я вихователя, який обирає дегуманізовані способи взаємодії з вихованцем. Ігнорування базових потреб особистості – в захисті, безпеці, дружбі, любові, повазі, схваленні, свободі, самоактуалізації та ін. [8, с.161] – перетворює так зване «виховання» на суцільний диктат, що позбавляє педагогічну взаємодію власне виховного сенсу. Водночас насильству над вихованцями притаманний не лише стосунковий

аспект. Приховані прояви насильства над дітьми можуть містити зміст і методи навчання, детерміновані жорстким методичним технократизмом [1, с.44].

Нехтування гуманно-особистісним підходом до учнівської молоді призводить до тяжких соціально значимих наслідків. Результатом уніфікації педагогом своїх вихованців є неминуча втрата творчого потенціалу суспільства. Як справедливо вважає К.Роджерс, зручна традиція спиратись на конформістів, підкорених стереотипам, а не на тих учнів, хто мислить оригінально, зводить нанівець культурно-виховний сенс творчості як засобу самоактуалізації індивіда [10, с.349].

Тому технологічна культура виховання передбачає, насамперед, особистісний вплив педагога на систему ціннісних орієнтацій учнів у процесі творчої діяльності. Організація творчого діалогу з вихованцями активізує пошук не «виховних заходів», а витончених форм впливу на мотиваційні компоненти ставлення особистості до світу, націлює на створення оригінальних виховних ситуацій з метою її культурного розвитку.

Якість виховної роботи великою мірою залежить від **культуроємкості** її змісту, технології, організаційних форм. Перш за все, це належний рівень інтелектуального забезпечення подачі культурної інформації. Проте не варто перетворювати виховний процес на суцільні «бесіди» (як це часто-густо зустрічається у планах виховної роботи сучасних педагогів). Роз'яснити вихованцям культурні норми та цінності замало. Порібно допомогти їм виявити власне – особистісно забарвлене – ставлення до них. Не можна також «настромлювати» виховний процес лише на механізми наслідування, ідентифікації: роби, як я; роби, як сказано десь. Така байдужість до рефлексивно-вольових механізмів самосвідомості вихованців є небезпечною, адже відлучає особистість від власного свідомого вибору, звільняє від мук совісті, культивує пристосовницьку мораль і, врешті-решт, не сприяє засвоєнню культурних цінностей. Таким чином, виховний процес повинен рівномірно спиратися на різні психологічні механізми (емоційне зараження, наслідування, навіювання, переконання тощо); апелювати до рефлексивно-вольової сфери, яка рухає вчинками; влучно впливати на мотиви життєдіяльності; стимулювати самостійний вибір культурних позицій.

Результативною стороною культурологічного підходу до виховання є **культуротворча діяльність**, яку можна вважати самодостатнім і очевидним критерієм сформованості культурної позиції вихованців. Ознаками такої діяльності є духовно-ціннісна визначеність щодо етичних та естетичних норм ставлення до праці й дозвілля, до однолітків і людей старшого віку, до природи і мистецтва, а також творча спрямованість особистості на посилене розв'язання існуючих життєвих конфліктів.

Організаційні форми виховної роботи в сучасній освіті здебільшого вербалізовані або ж є своєрідним відлунням відомих телевізійних шоу. Враховуючи потяг молоді до яскравих нестандартних форм, водночас не варто забувати про серйозну ціннісну основу таких заходів. Формотворення у виховній роботі з молоддю повинно спиратись на культурні традиції і спонукати вихованців, перш за все, до культуротворчої діяльності, в основі якої лежатиме добродійність і антиутилітаризм ставлення до світу. У процесі такої діяльності особистість швидше позбавляється зайвого прагматизму і тяжіє до пошуку нових способів гармонізації стосунків з природою і соціумом. Такі виховні форми, як правило, народжують енергію доброти і співпереживання, несуть радісне збудження, щирість почуттів і прагнень. Концентроване відчуття насолоди гармонійною ситуацією надовго зберігається у пам'яті вихованців як щастя і згодом щедро проростає у їхній свідомості гуманістичними мотивами ставлення до навколишнього.

Як висновок наголосимо, що культурологічний підхід до виховання молодих поколінь, підпорядкований стратегії парадигмального оновлення освітнього процесу в Україні, виводить ідеї гуманістичної педагогіки на рівень комплексної реалізації в сучасних соціокультурних умовах.

Література:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. / І.Д.Бех. – Кн.2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
2. Валицкая А.П. Современные стратегии образования: варианты выбора / А.П.Валицкая // Педагогика. – 1997. – № 2. – С. 3-8.
3. Ваховський Л.Ц. Філософія виховання західної цивілізації в епоху просвітництва: Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Л.Ц. Ваховський; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. — Х., 2002. — 40 с.
4. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века: (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б.С.Гершунский. – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.
5. Зязюн І.А. Культура в контексті політики та освіти / І.А.Зязюн // Мистецтво та освіта. – 1998. – № 2. – С.2 – 8.
6. Клепко С.Ф. Українська царина філософії освіти / С.Ф.Клепко // Практична філософія. – 2001. – №1. – С.197 – 211.
7. Корженко В.В. Філософські рефлексії виховання: парадигмальні зміни у контексті соціальних практик: Автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.03 / В.В. Корженко; Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. — К., 2001. — 34 с.
8. Маслоу А. По направлению к психологии Бытия / А.Маслоу. – М.: ЭКСМО – Пресс, 2002. – 272 с.
9. Психология и культура / Дэвид Мацумото (ред.), Т. Гутман (пер.с англ.). — СПб.; М.; Нижний Новгород; Воронеж; Ростов н/Д : Питер, 2003. — 717с.
10. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К.Р.Роджерс. – М.: Прогресс, 1994. – 480 с.
11. Романенко М.І. Соціальні та парадигмально-когнітивні детермінанти розвитку сучасної освіти: Автореф. дис... д-ра філософ. наук: 09.00.10 / М.І. Романенко; Дніпропетр. нац. ун-т. — Д., 2003. — 32 с.
12. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину /Вибрані твори. В 5-ти т. / В.О.Сухомлинський. – К.: Рад.школа, 1976.– Т.2. – С.149-416.

У статті проаналізовані зв'язки освіти і культури, розкриті методологічні засади реалізації культурологічного підходу до виховання дітей і молоді. Йдеться про аксіологічні та технологічні аспекти культури виховного процесу.

Ключові слова: виховання, культурологічний підхід, аксіологічна і технологічна культура виховного процесу.

В статье проанализирована взаимосвязь образования и культуры, раскрыты методологические принципы реализации культурологического подхода к воспитанию детей и молодежи. Речь идет об аксиологических и технологических аспектах культуры воспитательного процесса.

Ключевые слова: воспитание, культурологический подход, аксиологическая и технологическая культура воспитательного процесса.

In the article the connection between education and culture is analysed. Methodological fundamentals of realization of the culturological approach to children and youth education are discovered. Value and technological aspects of educational process culture are pointed.

Key words: education, culturological approach, value and technological aspects of educational process.